

A NAGY KŐ GÖRGETÉSE*

SAVA BABIĆ

*Igen tisztelt Nagykövet Uram!
Kedves barátaim!
Poštovani družo Ambasadore,
dragi prijatelji,*

megköszönve az irántam tanúsított figyelmességet felülkerekedik bennem a fordítás tanulmányozásával is foglalkozó gyakorló fordító szakmai érdeklődése, és nem állhatom, hogy meg ne jegyezzem: már a legegyszerűbb megszólítás sem azonos két kultúrában illetve két nyelvben; nem egybevágóak, s a megszólítás bevett formái közötti eltérés gyanakvóvá teszi a fordítót: talán a jelentésük sem azonos? A megközelítőleg pontos, szó szerinti fordítás szerbhorvát nyelven így hangzana: Velepoštovani Veliki ambasadore, gospodine moj! — ez azonban meglehetősen komikusan hat, s legfeljebb egy vígjátékban hangozhatna el annak érzékeltetésére, hogy aki kimondja, az nem érzi a nyelv szellemét. A szó szerinti fordítás tehát pontatlan fordítás. És ezzel máris a fordítás problémakörének taglásába bocsátkoztunk.

Okosabban tesszük tehát, ha élve az alkalommal hangzatos szólamok helyett magáról a fordításról mondunk néhány szót, mégpedig egy, erre az alkalomra kiválasztott példa alapján.

Nemrég a kezembe került Eörsi Istvánnak *Jönnek a bájos tények* (Budapest, 1983) című verskötete. Ez a versválogatás arról tanúskodik, hogy Eörsi nemcsak ragyogó esszéíró, novellista, drámaíró, hanem kitűnő költő is. Már a verseskötény szokatlan címe is bizonytalanná teszi az embert: Hogyan lehetne lefordítani? Dolaze bajni fakti? Evo sada činjenica? Na ilaze tek bajne činjenice? A különös, mellbeütő versek közül elsősorban a Szabadság, szerelem című vonja magára a figyelmet, mivel ez Petőfi ismert költeményének a címe. Ime Eörsi rövid verse:

* Elhangzott a Magyar Népköztársaság belgrádi nagykövetségén, 1984. június 4-én, műfordítónk kitüntetésének átvételekor. (A szerk.)

SZABADSÁG, SZERELEM

Szabadság, szerelem,
bekapnám mindkét horgot,
csak e kettő kell nekem,
a tömegsírról szívesen lemondok.

Petőfi verséből idéz tehát Eörsi, nemcsak a címet veszi kölcsön, hanem az első és a harmadik sort is, a vers értelme azonban jelentősen megváltozott, úgyszólván polemikussá vált. Petőfi közismert verse, mint tudjuk, nemcsak Petőfinek, a költőnek és az embernek, hanem az egész romantikának a szimbóluma:

SZABADSÁG, SZERELEM

Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért föláldozom
Az életet,
Szabadságért föláldozom
Szerelmemet.

Pest, 1847. január 1.

Nyilvánvaló mi a különbség Petőfi és Eörsi verse között. Hogyan fordíthatnánk le azonban ezt az új verset? Eörsi Petőfit veszi alapul, azt a költőt, aki a múlt században élt, de akiről minden magyar jól ismer, különösen ezt a versét. Miből induljon ki a fordító? Petőfi versének szerbhorvát nyelvű fordításával kell kísérletezni, talán ez lesz a helyes út.

Elsőként Zmaj fordította szerbhorvát nyelvre Petőfinek ezt a versét, ime ez az első fordítás:

ZA SLOBODU

(Po Petefiju)

Za slobodu zrelu
I za ljubav vrelu
Uvek sam ti znao —
Za ljubav bih svugde
Sa životom stao,
A, slobodo, za te
I ljubav bih dao!
Srpska zora, Bécs, 1876.

A fordító feltüntette, hogy „Petőfi után” készült a fordítás, ami Zmaj számára mindig azt jelentette, hogy szabadon fordít, tehát nem tartja magát szigorúan az eredeti szöveghez. A fordításban valóban eggyel több a verssorok száma, de lényegesebb, hogy több benne a díszítő jelző. Petőfi sokkal szűkszavúbb. Számunkra azonban lényegesebb az a körülmény, hogy Zmaj fordítása nem vált népszerűvé, ismert verssé. A helyzet tehát csöppet sem hasonló a két kultúrában, ha figyelembe vesszük milyen szerepet tölt be az eredeti a magyar kultúrában. Mellékesen szólva a fordítást nem is tartjuk sikeresnek.

A Petőfi-vers sorrendben második fordítása 1885-ből származik, a fordító pedig nem más, mint — Laza Kostić. Ez a Petőfi-fordítása ismeretlen maradt, talán azért mert egy Cetinjében közölt esszéjében jelent meg, s nem is lehetett tudni, hogy ez egy teljes Petőfi-vers:

K ljubavi! K slobodi!
 To mi dvoje godi:
 Ta za ljubav žrtvovaću
 Život moj,
 A slobodi ljubav daću
 Divotnoj.

Zeta, Cetinje, 1885.

Kostić a fordítást Goethe népi öntudata című esszéjében tette közzé, amelynek közlését a Crnogorkában kezdte meg, s amikor ez a folyóirat megszűnt, még ugyanabban az évben az újonan indított Zetában folytatta. Mintha ez az esszé elkerülte volna a Kostić-kutatók figyelmét. Kostić ebben az írásában a Koviljban töltött gyermekeveit idézi. (Miért nem vette be M. Leskovac ezeket a sorokat Laza Kostićról szóló könyvébe?) Kostić ebben az esszében Branko Radičević költészetét taglalja, s már itt majdnem két évtizeddel a Zmajról szóló könyve előtt világosan kifejti tulajdon költészetének esztétikai koncepcióját. Számunkra azonban ezúttal lényegesebb, hogy kitűnő Petőfi-fordításról van szó. Egyébként tudomásunkra jutott, hogy Kostić fejből tudta és gyakran idézte a vers eredetijét. Kostić az eredetihez hűen fegyelmezetten fordította le Petőfi versét, s csak egy helyen, az utolsó verssorban tért el az eredetitől. Miként azonban említettük, a fordítás feledésbe merült és napjainkig nem is tudtunk róla, nem válhatott hát népszerűvé.

Blagoje Brančić is lefordította ezt a verset:

SLOBODA I LJUBAV

Sloboda i ljubav
 Dar su blagog neba,
 Ljubav i sloboda

To mi dvoje treba!
 Za ljubav ću rado
 I svoj život dati,
 Za slobodu rado
 Ljubav žrtvovati.

Letopis MS, Novi Sad, 1909.

Brančić is bővített, de jó a fordítása. Felróhatnánk hogy az eredetihez viszonyítva az első két sor felesleges. Brančić fordítása tehát gyöngébb a Kosticénál, és ez a fordítás sem vált kultúránk ismert darabjává, hogy azonnal felismerhetnénk is identifikálhatnánk, nekünk pedig ilyen fordításra volna szükségünk.

S végül, napjainkban Ivan Ivanji is lefordította ezt a verset:

Sloboda i ljubav
 Potrebni su meni.
 Za ljubav biću
 Makar i plen groba,
 Žrtvovaću ljubav,
 Ako to traži sloboda.
 (1969)

Még ha ezt a fordítás tartanánk legjobbnak, akkor sem vehetnénk igénybe, mert korunkban született, nekünk pedig olyan fordításra volt szükségünk, amely a múlt századból származik, s lehetőleg egy kultúra, egy nyelv hagyományos értékévé vált. Láttuk, hogy ezt a második feltélt nem tudjuk teljesíteni, megelégszünk tehát az első feltétel teljesítésével és Laza Kostić fordítása mellett döntünk.

A fordító Eörsi versének átültetéséhez tehát megtalálta a legjobb fordítást és csak ez után kezdhet hozzá a munkához. Íme Eörsi István verse:

SLOBODA I LJUBAV

K ljubavi! K slobodi!
 Progutaću smesta te dve udice,
 Samo mi to godi,
 Kolektivne odričem se grobnice.

Megtartottam hát a Petőfi-vers címét. Az első és a harmadik verssort (és a rímeket) Laza Kostić fordításából kölcsönöztem. Így született meg ez a fordítás, amely a korábbi fordításra támaszkodik, mint ahogy Eörsi verse Petőfi verssoraira íródott. A körülményeket hibáztathatjuk azért, hogy a fordítás nem támaszkodhatott olyan idézetre, amelyet az olvasók azonnal felismernek.

S befejezésül: Miért ragaszkodott a fordító éppen ehhez az Eörsi-vershez? Választhatott volna más költőt, más költeményt, vagy másik Eörsi-verset is. Elsősorban ez a vers jó példa annak érzékeltetésére, milyen összetett helyzetekkel kell megbírkóznia a fordítónak. Az idézetek fordítása mindig összetett és nehéz feladat. S hogy miért választotta a fordító éppen az Eörsi-verset? A költő ebben a versben nagy elődjét idézi, de csak a szabadságot és a szerelmet vállalja, nem pedig Petőfi tragikus sorsát is. Petőfi XIX. századi költő, annak a századnak a gyermeke, amely úgy tartotta, hogy az ember ura a maga halálának, megválthatja önmagát és megváltoztathatja a világot. Eörsi XX. századi ember és költő: az ember már nem hiszi, hogy maga irányíthatja sorsát, a különböző mesterkedések folytán manapság ezrek végzik tömegsírban; nem az egyes embertől függ, hogy kitör-e az atomháború... Nincsenek illúziók.

A költő felfedezte ezt a különbséget, az értékbeli különbséget és ezt egy idézet segítségével találóan közölte velünk. A fordító, amikor felfedezte ezt a felfedezést, megkísérelte lefordítani a verset. A költő is és a fordító is úgy érzik, hogy ez volt a feladatuk.

KARTAG Nándor fordítása